

ВІДГУК

офіційного опонента докт. філол. наук, професора І. С. Шевченко на дисертацію Лілії Олексіївни Молгамової «Концепт DEATH в англомовному дискурсі: лінгвосинергетичний аспект», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».
Сумський державний університет, Суми, 2024, 200 с.

Рецензоване дослідження присвячене актуальній та важливій проблемі германістики — встановленню когнітивно-синергетичних характеристик концепту DEATH, лінгвально поданого в мові і художньому дискурсі Америки. Людство з давніх часів цікавилось питаннями життя і смерті, що належать до засадничих понять буття. В наш складний час тема смерті набуває надзвичайної актуальності і стимулює не тільки теоретичні дослідження відповідного концепту, а й створення практичних методик виявлення депресивних станів. Дисертація Л.О. Молгамової повною мірою відповідає на ці виклики сьогодення.

Актуальність роботи зумовлена застосуванням новітнього підходу когнітивної синергетики до вивчення концепту DEATH як одного із ключових елементів англомовної картини світу. Нагальна необхідність дослідження підсилюється комплексним семантичним–когнітивним–соціокультурним ракурсом аналізу концепту, а також використанням автоматизованого американського корпусу даних СОСА як матеріалу вивчення.

Об'єктом дослідження обрано концепт DEATH в англомовному дискурсі, а предметом стали мовні засоби реалізації концепту DEATH у дискурсі і його моделювання з урахуванням синергетичного підходу.

Дисертація Л. О. Молгамової безпосередньо пов'язана з комплексною колективною темою наукових студій кафедри іноземних мов та лінгводидактики Сумського державного університету «Лінгвосинергетичні дослідження

англомовних концептів» (04.2021–12.2026), номер держреєстрації – 0121U110475.

Методологічно дослідження спирається на доробок сучасної когнітивної лінгвістики, лінгвосинергетики і корпусної лінгвістики, що разом із застосуванням сучасних лінгвістичних методів аналізу (контекстуально-інтерпретаційного, компонентного, фреймового та синергетичного моделювання, асоціативного експерименту та елементів кількісних підрахунків) і достатнім за обсягом матеріалом дослідження (500 прикладів вживання імені концепту *death* та його синонімів, 992 приклади пропозиційних схем і 176 метафор DEATH) визначає високий ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, зроблених у роботі, забезпечує надійність та достовірність її результатів.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що у ньому вперше:

- обґрунтовано лінгвосинергетичну модель концепту, яка здатна пояснити синергетичний характер його функціонування;
- запропоновану лінгвосинергетичну модель застосовано до структурування концепту DEATH;
- доведено лінгвосинергетичний динамізм концепту DEATH в англomовному дискурсі;
- визначено соціокультурні характеристики концепту DEATH і сформовано уявлення про його цілісність;
- розроблено авторську методику виявлення депресивних станів у підлітків, яка використовує тезаурус концепту DEATH.

Теоретична значущість одержаних результатів визначається їх внеском у когнітивну лінгвістику і лінгвоконцептологію (характеризація концепту DEATH), теорію концептуальної метафори (виявлення схем метафоризації смерті), лінгвосинергетику (визначення фрактальної моделі концепту) та германістику (побудова лексико-семантичного поля «Death» в англійській мові).

Практична цінність результатів і висновків роботи полягає у можливості їх застосування у викладанні курсів загального мовознавства (розділи „Мова як суспільне явище”, „Мова і мислення”), у спецкурсах з когнітивної лінгвістики, лінгвосинергетики; для розроблення алгоритмів оброблення природної мови і автоматичного аналізу тексту; у практичній психології для виявлення депресивних станів у підлітків; у наукових дослідженнях магістрантів і аспірантів.

Оформлення роботи і виклад матеріалу у цілому заслуговують позитивної оцінки. Робота обсягом 200 с. (обсяг основного тексту – 162 с.) має логічну структуру і складається із вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, бібліографії (264 джерела) та трьох додатків. Подані 14 таблиць та 11 рисунків добре ілюструють проведене дослідження.

Усі основні положення роботи відображені у 19 наукових публікаціях авторки (2 статті у виданнях, індексованих у Scopus, 4 статті в українських фахових виданнях, 1 в закордонному виданні країни ЄС та 1 розділ у міжнародній колективній монографії, а також 11 тез її доповідей на науково-практичних конференціях). Загальний обсяг публікацій – 8,38 авторських аркушів.

Авторка дотримується усіх вимог доброчесності наукового дослідження. Згідно з проведеною в СумДУ перевіркою на плагіат за програмою StrikePlagiarism показники унікальності тексту відповідають вимогам, а виявлені збіги та запозичення стосуються опублікованих статей дисертантки, що є очікуваним і прийнятним, оскільки вони відображають власні дослідження та публікації авторки.

У першому розділі роботи критично узагальнені наявні відомості щодо лексично поданого концепту, обґрунтовані теоретичні засади дослідження, його методики, і матеріал, запропонована авторська лінгвосинергетична модель концепту.

У другому розділі розглянута фрактальна динаміка концепту DEATH; наведені результати компонентного аналізу імені концепту і побудовано лексико-семантичне поле; схарактеризована фреймова структура і надана мережева модель концепту DEATH.

У третьому розділі дисертації визначені провідні метафоричні моделі концепту DEATH, виопрацьована його фрактальна модель, розкриті соціокультурні особливості реалізації концепту.

Отже загалом мета дослідження — встановлення взаємозв'язків між мовними, когнітивними та культурними аспектами концепту DEATH, лексикалізованого в сучасній англійській мові, зважаючи на досягнення лінгвосинергетики — повністю досягнута. Його самостійність та оригінальність переконливо засвідчують отримані висновки.

Разом з тим, деякі положення в роботі Л. О. Молгамової носять дискусійний характер або викликають зауваження щодо її концептуального, дискурсивного та еволюційного складників:

1. Критичний опис і узагальнення засад когнітивістики у роботі, нажаль, оминає праці з аналізу абстрактних концептів (Є. Бондаренко) або фреймового аналізу (M. Minsky), що призводить до певного протиріччя у розумінні концепту: з одного боку, він постає як основа фреймового аналізу за методикою семантики лінгвальних мереж проф. С. А. Жаботинської – мінімальна одиниця, пропозиційно закорінений квант знань; з іншого, – як складне утворення, що містить метафоричний «складник» (с.20) і має «глибинний зміст» (с.68) та «вихідну сферу» (с.20).

Не можу погодитись з тим, що структура концепту «містить в собі домени, фрейми, когнітивні моделі, смислові зв'язки, інтерпретації, пресупозиції тощо» (с.69), бо домен – царина досвіду (a body of knowledge), у межах якої профілюється концепт [Clausner, Croft 1999:2] або coherent segment of experience [Kovescses 2000: 247], тож домен і концепт співвідносяться як база і профіль [Langacker].

Робота не позбавлена окремих неточностей когнітивного аналізу: авторка стверджує, що концепт «має значення» (с.72, 73, 90), хоча лексичне значення належить слову, яке активує концепт; лексично поданий концепт визначений в роботі як «лінгвістичний концепт» (с.22, 55 тощо), а фреймова структура концепту помилково названа «фреймовою структурою імені концепту» (п.2.3), хоча лексема не має фреймового устрою на відміну від інформаційного кванту – концепту. У твердженні, що «індивід переймає світогляд нації, до якої він належить» (с.55) скоріше йдеться про картину світу або етнокультурні стереотипи, бо нація (етнічна, політична) здатна акумулювати різні світогляди (див. *філософія свідомості* [Chalmers D. Conscious Mind]).

2. Авторка детально розглядає засади дискурсології, розроблені переважно в 20 столітті, і обходить увагою новітні роботи таких професорів, як Л.Р. Безугла, О.І. Морозова, С.І. Потапенко, Г.І. Приходько, А.М. Приходько, І.І. Сєрякова, Л.В. Солощук, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко, Н.М. Шкворченко, Н. Grice, J. Holmes, J. Searle, R. Wodak та інші (розділ 1). Нажаль, вона відкидає загальновизнані дефініції дискурсу як процесу і результату, як багатоаспектної когнітивно-комунікативно-мовної системи-гештальту, сукупності когнітивного, соціально-прагматичного і мовного аспектів [Шевченко 2017, с. 115–116]. Натомість авторка невиправдано тлумачить дискурс як «багатогранний концепт» (с.86) і пропонує власне визначення дискурсу (с.58) безвідносно до його когнітивного аспекту, обмежуючись процесами комунікації.

При цьому важко погодитись, що «зміна і розвиток», які є характеристиками дискурсу, названі його «основними аспектами» (с. 59) поряд із «мовленневою практикою» та ін.

Хоча авторкою проведено показовий асоціативний експеримент (підрозділ 3.3), його результати не розкривають того, яким чином концептуалізація смерті відрізняється у представників різних конфесій, шлюбних статусів чи гендерів. Вважаю, що саме такі соціальне порівняння були б родзинкою експерименту.

3. Визначене в роботі варіювання концепту в різних контекстах 19 – 20 століть (розділ 3) навряд чи можна вважати його «еволюцією» (с.162), бо цей термін передбачає зміну ознак у часі в ході історії планети. Авторка стверджує, що запропонована в роботі модель підкреслює «неперервний характер еволюції концепту» (с.5), тож бажано уточнити, як саме «розвиток концепту проходить через різні фази (від початкової до кінцевої) ... за умови флуктуацій» (с5).

Також потребує пояснення обрання дискурсивного матеріалу дослідження концепту з оповіді Е.По (1849 року), хоча мовний матеріал дібрано з бази СОСА за 1900 – 2019 роки.

Нажаль, в роботі не використано доробку Харківської школи історичної концептології (праці А. Поліної, В. Турченко, Є. Бондаренко, Н. Олійник, Е. Довганюк, О. Ваховської з історичної динаміки абстрактних концептів GOD, MODESTY, TIME, CRISIS, BEAUTY, SIN та ін.), що могло б сприяти рецензованому дослідженню.

4. Дисертація має певні проблеми оформлення: надлишковою видається інформація про методики, що не вживаються в ході аналізу (як от ментально-психонетичний комплекс – п. 1.2.3 або нейронна мережа концепту – с.82, 84); частина робіт цитована не за першоджерелами, а в переказах інших авторів (с.28); у висновках є цитування без посилання (с.87); подекуди втрачено смисл речень (с. 45, 65); компонентний аналіз (висновки 2.2) названо «концептуальним»; термін «лінгвальний» (тобто належний до мови) замінено на «лінгвістичний» (належний до науки лінгвістики) (с.2, 4, 22, 55 тощо); положення на захист замінено на опис теоретичної новизни роботи (с. 22-23); занадто довгим (6 сторінок) є суцільне наведення англомовних прикладів без українських пояснень (с. 139 -144).

Наведені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Л. О. Молгамової – завершеного дослідження, в якому отримані нові науково обґрунтовані дані, що мають суттєве значення для подальшого розвитку лінгвоконцептології, лінвосинергетики і германістики.

Вважаю, що робота «Концепт DEATH в англomовному дискурсі: лінгвосинергетичний аспект» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка, Лілія Олексіївна Молгамова, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент,

доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри
ділової іноземної мови та перекладу Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

І.С. Шевченко

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу
кадрів

